

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA: PAMPIRI YA I
SETSWANA FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

Nako: 2½ Diura

Maduo: 100

ELA TLHOKO

1. Pampiri e, e na le ditsebe di le 10. Tsweetswee, netefatsa gore pampiri ya gago e feleletse.

2. Pampiri e, e na le dikarolo di le NNE:

KAROLO A – Tekatlhaloganyo

KAROLO B – Tshosobanyo

KAROLO C – Maboko

KAROLO D – Thutapuo le melawana ya tiriso

Araba dipotso tsotlhe.

3. Araba dipotso tsotlhe ka Setswana, mme o dirise mopeleto le mareo a a kannweng ke Lekgotla la Bosetšhaba la Puo ya Setswana.

4. Botswerere mo mokwalong, peo ya mabaka le thulaganyo ya dintlha, di tla go tswela molemo.

5. Botlhaswa le mokwalo o o sa buisegeng di tla go jela maduo.

KAROLO YA A TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa tema e e latelang mme morago o arabe dipotso tse di latelang.

TSHIRELETSO MO AFORIKA BORWA

Mo malatsing a maloba e ne e re fa o bona masole o bo o itse gore mathata a gorogile kgotsa sengwe se segolo se se kotsi se diragetse felo gongwe, mme gompieno fa se se diragala o tlhaloganya sentle gore ba ka nna ba bo ba diragatsa felo gongwe, ba na le moletlo mongwe kgotsa phitlho e e amanang le tsa puso. Se se re lemosa gore tirisanommogo magareng ga masole, maphodisa le setšhaba ka kakaretso e ile magoletsa.

Se ke se re se boneng ka Lamatlatso mo porofenseng ya Bokonebophirima kwa Tlokwe, Tlhakole a tlhola malatsi a le 21 mo ngwageng wa 2015, fa terotswana ya Tlokwe e saila ka matshwitshwiti a masole, maphodisa, bagolo le bašwa go rile thi!, mme e se ka gore go na le molato mongwe, e le ka ntlha ya fa go ketekwa letsatsi la dibetsa le tshireletso ke masole le maphodisa.

Letsatsi le le goleditswe ke tautona ya naga ya Aforikaborwa Rre Jacob Zuma ka 2012 morago ga go gopola sekepe sa Mendi se se neng sa nwela mo lewatleng mme sa bolaya batho ba bantsho ba ka nna 600 le basweu ba le 40.

Se se ne sa dira gore letsatsi le le ketekwe le go tlotlwa mo hisetoring ya lefatshe la rona.

E rile mo mesong ya lona letsatsi le (21 Tlhakole) ya bo e le semphete-ke-go-fete kwa Tlokwe. Masole le maphodisa a bo a kgabile ka kapari ya bona ya tiro mo motho mongwe le mongwe yo o ntseng a sa tlotle le go kgatlhegela gore ngwana wa gagwe a tsenele boiphidiso jo bo tshwanang le jo, a neng a simolola go nagana sešwa. Mmila o mogolo o o ralalang terotswana e o ne o tswetswe tu! Go utlwala go geleetega ga modumo wa dithunya gagwe le gape.

Mo moletlong o, batho ba botlhokwa ba ba neng ba laleditswe e ne e le baithuti ba Mophato wa 10 go fitlha ka wa 12 ka e le bona ba bagolwane le ba ba leng gaufi le go ithophela se ba ratang go se dira morago ga go fetsa dithuto tsa bona. Ba ne ba lemosiwa gore go nna lesole ga se go tshola sethunya fela, mme go boithutelo jo bo farologaneng jo moithuti a ka bo bonang fa a le kwa bosole jaaka: bodirediloago, boenjenere, bongaka, bofofisi, botimamolelo jalo le jalo. Ba tswelletse ka go lemosiwa gore ka ngwaga wa 2013 ke baithuti ba le 36 000 ba ba neng ba kgona go tsenela bosole.

Tautona ya naga Rre Zuma o ne a lemosa bašwa fa bokamoso ba naga bo le mo mabogong a bona, le gore moremogolo go betlwa wa taola. Go tsenela bosole le bophodisa go tla a ba rotloetsa go nna le tlotlo, go rata le go sireletsa naga ya bona, go reetsa le go nna le botho.

O lemositse batlamolelong gore go tsenela bosole le bophodisa ga go reye gore o tlike go nna mo Aforikaborwa fela. O ba rotloeditse gore masole a rona a kgona go ya go thusa kwa mafatsheng a mangwe a a tshwanang le Somalia, Kenya, Sudan, Congo, Mozambique le kwa moseja tota.

O tswelletse pele ka go ba sedimosetsa ka thuso e sesole se ntseng le yona kwa Mozambique ka nako ya merwalela. Tota ruri matlhaku go šwa mabapi le gona mabogo dinku a thebana.

Masole a na le mokgatlo kwa metsemagaeng e e akareditseng banni ba mafelo ao. Mokgatlo o o tswelletse pele thata mo o kgonneng go tshwara magodu a leruo le a dijanaga. Seikokotlelo sa bona ke gore sedikwa ke ntšwapedi ga se thata le gona mabogo dinku a thebana.

Tautona o ne a tlotlomatsa ba ba neng ba amogela dimetale/dikgele ka lona letsatsi leo go tswelela pele go direla setšhaba. O tswelletse pele ka gore ba gopole botlhe ba ba tswileng setlhabelo le go tlhokofalela mo sesoleng le sepodising, le go gopola malapa a bona le masika. Kwa bofelong o ne a konosetsa ka go leboga botlhe ba ba kgonneng go tla molelong le fa pula e ne e na ba nnile pelotelele.

[Motswedi: <www.iol.co.za> e fitlheletswe ka 23 Tlhakole 2015]

- 1.1.1 Mokwadi a re mo malatsing a maloba o ne o itse eng fa o bona masole? (2)
- 1.1.2 Neela leina la terotswana e ditiragalo di diragaletseng mo go yona. E fitlhelwa mo porofenseng efe? (2)
- 1.1.3 Kwala dipalo tse ka mafoko, 36 000 le 2012. (2)
- 1.1.4 Ke eng se se kgathileng leitlho la mokwadi mo mosong wa letsatsi la tiragalo e? (2)
- 1.1.5 Letsatsi le le goeleditswe ke mang? Ka ngwaga ofe? (2)
- 1.1.6 A o lemoga go le botlhokwa go keteka letsatsi le? Tshegetska ka lebaka. (3)
- 1.1.7 Ke bomang ba ba neng ba laleditswe mo molelong o? Neela lebaka. (3)
- 1.1.8 Ke batho ba lotso lofe ba ba tlhokafetseng ka bontsi? (1)
- 1.1.9 Nopola seane se le sengwe mo temeng e, o bo o se tlhalosa. (3)

[20]

1.2 Lebelela setshwantsho se se fa tlase morago o arabe dipotso.

©mabijo

- 1.2.1 Naya setshwantsho se setlhogo. (1)
- 1.2.2 Monna yo o rweleng hutshe kgotsa kuane o dira tiro efe? (2)
- 1.2.3 Phetolo ya monna yo o mo setilong e go ruta eng ka ga rre yo o rweleng kuane? (2)
- 1.2.4 Bolela maina a dilo di le pedi tse o di bonang mo phateng. (2)
- 1.2.5 Molaetsa o setshwantsho se se o tlhagisang ke ofe? (2)
- 1.2.6 Fa o iphitlhela o le mo seemong sa ga rre yo o mo setilong o ka dira eng? (1)

[10]

30 maduo

KAROLO YA B TSHOSOBANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e latelang ka kelotlhoko, morago o e sosobanye ka mafoko a le **80 – 90** o dirisa mafoko a gago mme bokao jwa yona bo sa fetoge. Kwala palo ya mafoko a a dirisitsweng kwa bokhutlong.

Batsadi ba leka ka natla go batlela bana ba bona bokamoso bo bo kgatlhisang, gore le bona isago e nne batho setšhabeng. Go utlwiswa botlhoko go bona ngwana yo batsadi ba neng ba itima menate ya botshelo ka go mo tlamela ka sengwe le sengwe, a fetola maitsholo, a ineela ditsela tse batsadi ba lekileng ka thata mo kgodisong ya gagwe go mo faposa mo go tsona. Bana ba itsalanya le ditsala tse di bosula, tse ba sa ithuteng sepe go tswa mo go tsona. Ditsala tse, di ba wetsa ka ditlhogo gore ba itsalanye le diritibatsi. Bašwa ba tshwanetse go rutwa gore diritibatsi ga di a siama, di tsenya matshelo a batho ba ba di dirisang le ba ba sa di diriseng mo kotsing. Modirisi wa diritibatsi o nna ka gale a le mo maibing, a nne kotsi mo bathong. Motho yo o dirisang diritibatsi o kgona go mo lemoga ka matlho a e keteng bobete, go kopa madi kgafetsa, go latlhegelwa ke boima jwa mmele, bangwe ba momonegile mo o ka ithayang wa re ba tla tsewa ke setsuatsue, go tlhoka keletso ya dijo mme tse dingwe di ba ratisa dijo, go ikgaoganya le batho, go nna le ditsala tse di sa tlhaloganyegeng, go se tlhape, jalo le jalo. Modirisi wa diritibatsi, fa a se na madi a go di reka, ga a tshabe go rekisa dilwana tsa mo ntlong le diaparo tsa gagwe gore a bone madi a go di reka.

Puso e leka ka thata go fedisa tiriso e e botlhaswa ya diritibatsi mo nageng. Maiteko a yona go fedisa tiriso e a kgorelediwa ke bagolo ba ba di rekisetsang bašwa ba. Re latlhegelwa ke bašwa ka bontsi mo nageng gonne ka nako tse dintsi dintsho tsa teng e nna sepa la bosigo, tlhokamong.

Setšhaba se tshwanetse go ema puso nokeng mo twantshong ya diritibatsi. Setšhaba se tshwanetse go nna seoposengwe mo go lwantsheng thekiso ya diritibatsi ka gonne barekisi ba tsona ba totile go di rekisetsa bašwa. Setšhaba fa se ka retelelwa ke go nna ngatana e le nngwe mo twantshong ya tiriso e e botlhaswa e, bašwa ba ile go ya moribe re ba lebile.

10 maduo

KAROLO YA C POKO**POTSO 3****3.1 POKO E E SA IPAAKANYEDIWANG**

Buisa leboko le le fa tlase o tle o itse go araba dipotso.

MOTHO O THUTSWE KE KOLOI

- 1 E tlhagile e ja fatshe tshitswana,
- 2 Dipina go lela tse di kwa godimo,
- 3 E bonala e kete e gapa dipodi,
- 4 Bakgweetsi le bona ba tshwere mala ka letsogo.

- 5 E ne ya tla koloi e lebile kgomo,
- 6 Ya fosa kgomo ya leba motho,
- 7 Ke yole matsogo a kaletse lefaufaug,
- 8 Go bonala e kete o batla boitshwarelelo.

- 9 Ba leba ka nako e le nngwe ba goa mmaiyo!
- 10 Mothulwa fa a tlhoma ke fa leoto le timetse,
- 11 Le timetse mme le botshelo bo timetse,
- 12 Tsela ya tlala ka madi ka ponyo ya leitlho.

- 13 Mmangwana a tla a inyanarela,
- 14 Ngwana thokolo a e ragile go se phetogo,
- 15 Go tilwe ke boloi mme go se jalo,
- 16 Mapodisa ka ponyo ya leitlho ba rotoga.

- 17 Robala ngwanaa – batho lebala botshelo,
- 18 Botshelo o bo utsweditswe ke nno,
- 19 Re ipotsa gore a ke thato ya ga Ramasedi,
- 20 Le fa o ne o sa tshamekele tseleng ngwananyana,
- 21 O nnile sešabo sa koloi le sa tsela.

- 22 Badirisi le rona a re phaphameng,
- 23 Motsamaya ka dinao le mokgweetsi tsogang,
- 24 Mongwe le mongwe a dire tshwanelo ya gagwe,
- 25 Re fokotse go tsurutlisa ditsela madi,
- 26 Re fokotse go ntsha setšhaba lebadi

- 3.1.1 Bakgweetsi ba koloi ba ne ba ikutlwa jang? (1)
- 3.1.2 Nopola mola mo lebokong go netefatsa karabo ya gago. (2)
- 3.1.3 Tlhalosa temana ya bobedi ka mafoko a gago, go lemosa fa o e tlhaloganya. (3)
- 3.1.4 Ke mafoko afe a a fitlhelwang mo temaneng ya bofelo a a nang le bokao bo le bosi? (2)
- 3.1.5 Nopola tshwantshiso go tswa mo temaneng ya ntlha. (1)

- 3.1.6 Ke sekapuo sefe se se fitlhelwang mo moleng wa bofelo wa temana ya ntlha? (1)
- 3.1.7 Mmoki o raya eng fa a re o nnile sešabo sa koloi le tsela? (2)
- 3.1.8 Nopola tthatlagano mo temaneng ya bofelo. (1)
- 3.1.9 Kwala morumo wa temana ya bofelo. (1)
- 3.1.10 Nopola neeletsano mo temaneng ya botlhano. (1)
- [15]**

3.2 POKO E E IPAAKANYEDITSWENG

Buisa leboko le le fa tlase ka kelotlhoko mme morago o arabe dipotso.

NAKO LE MOŠA – MOTLASE C. D. MOGOTSI

- 1 Tsa gompieno ke moroko,
- 2 Tsa maloba ke mašwi,
- 3 Kajeno ga re lebane sentle,
- 4 Mme maabane re tshegile monate.
- 5 Kgalefo go mogolo ke medi-maretebadi;
- 6 Motheo wa bana ba kajeno
- 7 Aitsane re tla tsaya kae maiye
- 8 Dipula di sa tlhola di tsora.
- 9 Re tla tsaya kae letsopa la maloba?
- 10 Ke mang yo o tla re thadisetsang ka lona?
- 11 Re tla tseelwa ke mang dikinane?
- 12 Mme ka maitemogelo ra bona setshwantsho sentle,
- 13 Mabapi le ipaakanyo ya bokamoso jwa bana ba rona.
- 14 Tlhang letsopa le le ne le sa tlogele go bofa;
- 15 Go bofa ditlhako ka tenego,
- 16 Go boloka isagwe e gompieno e tlhafileng fa pele ga rona?
- 17 Baša bona ke matlakala,
- 18 Mme ke ba ila fela jaaka sebedu sa nakedi.
- 19 Tota le ka selepe nna nka ba ripitla
- 20 Gonne ba le mo tseleng ya go latlha setso.
- 21 Morwarra, ga ba mo tseleng, ba se latlhile!
- 22 Leba jaaka meaparo e supa,
- 23 Utlwa jaaka ngwana wa Motswana a re ke a ipolela.
- 24 Tota re tsetse bo-maeta-ka-loleme.
- 25 Maloba ke tshokane ke mo roma lebenkeleng,
- 26 Ke gopotse fa mafura a ngwana e le go rongwa.
- 27 Mosimanyana a thedimoga le lerole fa pele ga me,

28 Mme lobelo lwa lesogwana la ntsietsa thata.
 29 A gorogile a ntonela matlho, Dikwalo ke di batla a di huparetse mo legwafeng.
 30 Ke go leboga go menagane, ngwanaka,
 31 O gole o tlhogole!

 32 Nko, go se dupe, e re bolaisa masaikategang a botshelo.
 33 A tloga a goga dinao a suhutse melongwana,
 34 A tsamaya jaaka motsofe wa kgomo o palelwa,
 35 A fitlhile gae, mmaagwe a nkemela ka dikgora,
 36 A mpolelela tse ke di jeleng ngogola ka tlala,
 37 A supa legodimo gararo, a ntshepisa tladi ya legodimo:
 38 " O mo dire lelata la gago gape,
 39 O tlhoka le go ka mo naya le sente wa lesidi!"

 40 Nako ke bona wena o tla go senya baša,
 41 Ba role mme o ba rwele ditlhako
 42 Tsa maitseo a a bogegang.
 43 Ba amogele mme o ba neele tlotlo e e tlhokegang
 44 Gore e re re ba leba, re bone ba kgabile.
 45 Nona digakolodi tsa bona ka lookwane lwa tlhalefo ya matlhale,
 46 O be o ba reye leina ba se na go fetoga,
 47 Mme ba bidiwe setšhaba sa kgopolo tse di fodileng.

- 3.2.1 Mo lebokong le, maikutlo a mmoki ke afe? Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 3.2.2 Ke sekapuo sefe se se tlhagelelang mo tema 3 mola 18? (1)
- 3.2.3 Go ya ka tema 3, goreng mmoki a sa rate bašwa ba gompieno? (2)
- 3.2.4 Nopola seane mo go temana 4, o se kwala sentle o bo o se tlhalose. (2)
- 3.2.5 Go ya ka wena, bašwa ba gompieno ba farologane jang le ba maloba? (2)
- 3.2.6 Tlhalosa mafoko a a latelang:
- (a) Maiye tema 1 mola 7. (1)
- (b) Ntonela tema 4 mola 29. (1)
- 3.2.7 Bopa seane ka lefoko 'kgomo'. (2)
- 3.2.8 Ke thuto le molaetsa dife tse o di itsheletseng mo lebokong le? (2)

[15]**30 maduo**

KAROLO YA D THUTAPUO LE MELAWANA YA TIRISO**POTSO 4**

Buisa temana e e latelang mme morago o arabe dipotso tse di e latelang.

Monnamogolo Tladi e ne e setse e le molora fela, mosadimogolwana wa gagwe o ne a sa bolo go ikela badimong. O ne a a tle a eletse e kete Modimo a ka bo a setse a mo itseetse. Letsatsi mo go ena e kete dingwaga tse dintsi. O ne a a tle a bue ka pelo a re: 'Loso, nkamogele tlhe ke a go senka.' Wai, matsapa a bophiri fela. O ne a lala a balabala ka pelo jaaka molo e bile a sa tlhole a itse le gore o fa kae. Dilo tsa bogodi! Ramasedi – a poloko, mo utlwele botlhoko tlhe, kana tsotlhe di diragala ka ntlha ya thata ya gago.

- 4.1 Nopola leinatota mo temaneng e e fa godimo. (1)
- 4.2 Tlhalosa gore tiriso ya mogatlana –**ana** e kaya eng mo polelong e:
'Mosadimogolwana wa gagwe o ne a sa bolo go ikela badimong.' (1)
- 4.3 Fa go twe 'Ramasedi a poloko' go tewa mang? (1)
- 4.4 Dirisa lefoko 'molora' mo dipolelong tse pedi tse di farologaneng ka bokao, go supa fa o le tlhaloganya. (4)
- 4.5 Lefoko mosadimogolo ke leinatswako. Tlhalosa gore le bopilwe ka dikarolopuo dife. (1)
- 4.6 Nyenyefatsa leina 'pelo' o bo o le dirise mo polelong e e tlabosang. (3)
- 4.7 Neela leina la sekapuo se: 'Loso, nkamogele tlhe, ke a go senka'. (1)
- 4.8 Bopa seane ka lefoko 'phiri'. (2)
- 4.9 Tlhalosa polelo e: 'E ne e setse e le molora fela'. (2)
- 4.10 Dirisa ledirithusi 'bolo' mo polelong e e farologaneng le ya temana. (2)
- 4.11 Tlhalosa gore leemedi 'ena' ke mofuta ofe wa leemedi, o bo o tlhame polelwana e e tlabosang ka lona. (2)
- 4.12 Dirisa lekopanyi, 'fela' mo polelong go supa fa o le tlhaloganya. (2)
- 4.13 Nopola lebotsi mo temaneng e o bo o tlhalose gore le dirisiwa leng. (3)
- 4.14 Neela bontsi ba lefoko 'Loso' o bo o kwale gore le wela mo setlhopheng sefe sa maina. (2)
- 4.15 Lefoko le 'bogodi' le tswa mo lediring lefe? (1)
- 4.16 Tlhalosa se: Go balabala. (2)

30 maduo
Maduo otlhe: 100